

بررسی موضوعی و کمی مقالات مرتبط با اخلاق پزشکی در کشورهای اسلامی منطقه مدیترانه شرقی سازمان بهداشت جهانی، نمایه شده در پایب مد (PubMed)

محمدصادق دهقان^۱

فاطمه جاویدان

احسان شمسی گوشکی

محمود عباسی

چکیده

مقدمه: در میان شاخه‌های مختلف اخلاق حرفه‌ای، اخلاق پزشکی، به دلیل جایگاه خاص و متعالی حرفه پزشکی اهمیت خاصی دارد. در تعالیم اسلامی نیز اخلاق پزشکی دارای اهمیت ویژه‌ای است. به دلیل پیشرفت‌های نوین در علم پزشکی، در حوزه اخلاق پزشکی نیز مباحث جدید و عمیقی مطرح شده است که با بررسی مقالات و حوزه‌های مورد تحقیق آنها می‌توان موضوعات مورد توجه درباره اخلاق پزشکی را مشخص نموده، به اولویت‌های مورد نظر نویسندگان مقالات پی برد و حوزه‌هایی که در زمینه اخلاق پزشکی تاکنون در مورد آنها تحقیق و بررسی انجام نشده، مشخص نمود تا پژوهشگران در آینده براساس اولویت‌های ملی و منطقه‌ای، فعالیت نمایند.

روش: این مقاله از نوع مطالعات مروری می‌باشد. با مراجعه به پایگاه پایب مد (PubMed)، مقالات براساس ۱۹ عنوان شامل ۱۵ عنوان از ۲۴ عنوان مرتبط با اخلاق زیستی معرفی شده توسط بخش اطلاعات سلامت مدلاین پلاس (MedlinePlus) و همچنین ۴ عنوان مرتبط با جنگ، پژوهش، آموزش و اصول اخلاق پزشکی نمایه شده

۱. کارشناس معاونت آموزشی، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، تهران، ایران؛ دانشجوی دکتری تخصصی آموزش پزشکی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
Email: drmsdehghan@sbmu.ac.ir

در پاب مد (PubMed) که توسط محققین در کشورهای اسلامی منطقه مدیترانه شرقی سازمان جهانی بهداشت (EMRO) چاپ شده است، مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها: مقالات براساس سال انتشار، کشور و عناوین، بررسی، دسته‌بندی و مقایسه شدند. کمترین تعداد براساس کشور در محدوده سال‌های ۱۹۷۱ الی ۲۰۱۲ م.، یک مقاله از کشورهای جیبوتی و فلسطین و بیشترین تعداد، ۷۱ مقاله مربوط به کشور ایران بود. همچنین کمترین تعداد براساس سال، یک مقاله در سال‌های ۱۹۷۱ م.، ۱۹۷۸ م.، ۱۹۷۹ م.، ۱۹۸۴ م. و بیشترین تعداد، ۳۹ مقاله در سال ۲۰۱۲ م. بود. کمترین تعداد براساس عناوین، یک مقاله مربوط به کارآزمایی‌های بالینی و تقلب در بهداشت و بیشترین تعداد، ۶۴ مقاله مربوط اصول اخلاق پزشکی بود.

نتیجه‌گیری: این مطالعه فقط به بررسی مقالات مرتبط با اخلاق پزشکی نمایه شده در پاب مد در کشورهای اسلامی منطقه مدیترانه شرقی سازمان بهداشت جهانی پرداخته است. هرچند مطالعات دیگری نیز برای تکمیل این پژوهش لازم است، ولی این مقاله به عنوان اولین مقاله‌ای که به ارائه دسته‌بندی مقالات اخلاق پزشکی با رویکرد تنوع موضوع و منشأ انتشار آن‌ها که کشورهای اسلامی است، می‌پردازد در نوع خود منحصر بفرد است و می‌تواند در آینده مبنای مطالعات و بررسی از ابعاد مختلف قرار گیرد. مطالعاتی که در کشور ما در زمینه اخلاق پزشکی انجام می‌شود، باید هدفمند بوده و براساس اولویت‌های ملی و منطقه‌ای انجام شود تا بتواند پاسخگوی نیازهای جامعه اسلامی ایرانی ما باشد.

واژگان کلیدی

اخلاق، اخلاقی، اخلاقیات، اسلام، اسلامی، اخلاق زیستی، پزشکی، فضیلت،

فضائل، مسلمان، مسلمانان

مقدمه

پیشرفت دانش پزشکی و روش‌های نوین تحقیقات زیست‌شناختی، تعارضات اخلاقی مختلفی را به وجود آورده که ضرورت توجه به اخلاق پزشکی را ایجاب نموده است. (داورزن، ۱۳۸۳ ش.). اخلاق پزشکی به صورت فزاینده‌ای بخش مهمی از برنامه آموزشی بسیاری از دانشکده‌های پزشکی را شامل می‌شود. (پینازار، ۲۰۰۴ م.) در تعریفی کوتاه «اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است» و به گفته برخی دانشمندان «به بعضی از اعمال و رفتاری که از خلیات درونی انسان ناشی می‌شود اخلاق گفته می‌شود». (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷ ش.) به همین دلیل رفتار اخلاقی را معادل رفتاری که مطابق با ارزش‌های والای انسانی باشد؛ در نظر می‌گیرند. هرچند در زبان لاتین دو کلمه «morality» و «ethics» هر دو بیانگر مفهوم اخلاق می‌باشند، ولی با یکدیگر تفاوت‌هایی دارند. «morals» به معنای «خلق و خوی راسخ در نفس» بکار می‌رود، در حالی که برای نظریه‌های پیرامون رفتار خوب و بد، درست و خطا، پاک و پلید انسان، واژه «ethics» بکار می‌رود. (لاریجانی، ۱۳۸۳ ش.)

«اخلاق حرفه‌ای»، رعایت اصول اخلاقی در فضای حرفه‌ای می‌باشد. در میان شاخه‌های مختلف اخلاق حرفه‌ای، اخلاق پزشکی، به دلیل جایگاه خاص و متعالی حرفه پزشکی دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. (لاریجانی، ۱۳۸۳ ش.) در منابع مختلف، اخلاق پزشکی دارای تعاریف گوناگونی است. از قبیل: «اخلاق پزشکی مقوله‌ای است که موضوع آن بررسی مجموعه آداب و رفتار پسندیده یا ناپسندی است که صاحبان مشاغل پزشکی باید رعایت کنند.» (مرکز مطالعات و تحقیقات اخلاق پزشکی، ۱۳۷۰ ش.؛ ۱۳۷۳ ش.) یا «اخلاق پزشکی مجموعه آیین‌نامه‌های آداب پسندیده و اعمال نکوهیده‌ای است که پزشکان باید آن‌ها را رعایت، یا از آن‌ها پرهیز کنند»

(دیباچی، ۱۳۸۱ ش.) یا «اخلاق پزشکی از موضوعات و مسائلی بحث می‌کند که مربوط به پزشک و رابطه او با بیمار و همراهان و نزدیکان بیمار، تعاملات پزشک با دیگر پزشکان، روابط گروه پزشکی و کارکنان بیمارستانی با یکدیگر، شرایط و ویژگی‌های بیمارستان اخلاقی و مانند آن می‌شود». (اسلامی، ۱۳۸۸ ش.)

امروزه دیگر اخلاق پزشکی فقط به معنای صفات اخلاقی پسندیده برای پزشکان، یا نحوه برخورد پزشک با بیمار یا صرفاً تدوین قوانین حرفه‌ای در باب آداب معاشرت طیب یا بیان قواعد مذهبی به تنهایی، نمی‌باشد، (لاریجانی، ۱۳۸۳ ش.) بلکه «اخلاق پزشکی فعالیتی تحلیلی است که طی آن افکار، عقاید، تعهدات، رفتار، احساسات، استدلال‌ها و بحث‌های متعدد در حیطه تصمیم‌گیری‌های اخلاقی در حرفه پزشکی، به صورت دقیق و نقادانه بررسی می‌شود و در موارد لزوم دستورالعمل‌هایی صادر می‌گردد. تصمیمات اخلاق پزشکی، در حوزه طبابت، مباحث بدیهی و ارزش‌ها و در مجموع بایدها و نبایدها است.» (گیلون، ۱۹۸۵ م؛ مؤمنی، ۱۳۸۷ ش.) به عبارتی اخلاق پزشکی مقوله‌ای کاربردی است که راهکارهای سازمان‌یافته را برای کمک به پزشک در تبیین، تحلیل و حل مباحث اخلاقی در طب بالینی فراهم می‌نماید. (جانسن، ۱۹۹۷ م؛ لاریجانی، ۱۳۸۳ ش.)

در جمع‌بندی تعاریف، اخلاق پزشکی موضوعی با گستردگی وسیع و دارای دو جنبه «نظری» و «عملی» است، که در بعد «نظری» به تبیین مبانی و مفاهیم زیربنایی علم اخلاق پزشکی، توضیح و تشریح فرضیات اخلاقی و ارتباطات آن با فرهنگ‌ها، مذاهب و آداب و رسوم جوامع گوناگون می‌پردازد و در بعد «عملی» بر اساس مبانی نظری، مسائل، مشکلات و مباحث مطرح اخلاقی در حیطه طب و مراقبت‌های سلامت را بحث نموده و چارچوبی کاربردی برای تصمیم‌گیری در مواقع بحرانی را ارائه می‌نماید. (لاریجانی، ۱۳۸۳ ش.)

در تعالیم اسلامی اخلاق پزشکی دارای اهمیت ویژه‌ای است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «کسی که جان یک نفر را نجات دهد مانند آن است که جان همه انسان‌ها را نجات داده است». (قرآن کریم، آیه ۳۱) پیامبر اکرم (ص) در این مورد می‌فرماید: «علم بر دو نوع است: علم دین و علم بدن^۲». همچنین امام صادق (ع)، می‌فرماید: «اهل هیچ سرزمینی از وجود سه طایفه، که در کار دنیا و آخرت به آنان پناه برده می‌شود، بی‌نیاز نیستند و اگر آن‌ها را نداشته باشند بی‌بهره و سرگردان می‌شوند: فقیه و دانشمند پرهیزگار، زمامدار نیکوکار و پزشک ماهر معتمد^۳». برخی از پزشکان اسلامی به موازات کتابهایی که در زمینه پزشکی نوشته‌اند، کتابهایی هم درباره اخلاق پزشکی تألیف نموده‌اند. (مرکز مطالعات و تحقیقات اخلاق پزشکی، ۱۳۷۰ ش. و ۱۳۷۳ ش.)

پژوهشگران اخلاق پزشکی در ایران اغلب در جستجوی یافتن پاسخ‌های فقهی به مسائل و پرسش‌های این رشته هستند، هرچند اخیراً توجه اندکی به تفاوت و تعامل اخلاق و فقه در عرصه پزشکی و مسائل آن شده است، ولی اهمیت و جایگاه مباحث اخلاقی چندان مورد عنایت نبوده است. (اسلامی، ۱۳۸۸ ش.) باید توجه داشت، فقه و اخلاق در تعریف، موضوع، غرض و غایت، منفعت و فایده، رتبه و جایگاه علمی و روش بحث، تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند. بنابراین برای بررسی دقیق مسائل اخلاق حرفه‌ای، باید به دقت از هر دو دانش «فقه» و «اخلاق» بهره برد. (اسلامی، ۱۳۸۸ ش.)

توسعه دانش بشری، ارتقای فناوری‌ها، افزایش توانمندی‌ها در تشخیص و معالجه بیماری‌ها، و تعدد راه‌های قابل انتخاب پزشکان و بیماران، سؤالات زیادی را مطرح نموده است که اخلاق پزشکی سنتی، نتوانسته است به تنهایی پاسخگوی این پرسش‌ها باشد. تعدادی از این عناوین عبارتند از:

- ۱- ارتباطات حرفه‌ای در طب؛
- ۲- جایگاه جسم انسانی؛
- ۳- انسان قبل از تولد؛
- ۴- انسان نابالغ (جسمی یا فکری)؛
- ۵- پیوند اعضا و بافت‌ها؛
- ۶- زمان خاتمه حیات انسانی؛
- ۷- زیست فناوری و اخلاق پزشکی؛
- ۸- شیوه‌های جدید القای بارداری؛
- ۹- پژوهش‌های پزشکی. (لاریجانی، ۱۳۸۳ ش.)

لذا در کشور ما با زمینه دینی و اسلامی در حوزه تحقیقات اخلاق پزشکی از یک طرف به تبیین، تفسیر و توجیهات فقهی و اسلامی در این زمینه نیاز است و از سوی دیگر تحقیق و پژوهش در مسائل علمی، فنی و حقوقی این موضوع نیاز است. (ملک افضلی، ۱۳۸۳ ش.)

سالیانه مقالات زیادی در پایگاه بین‌المللی ثبت مقالات علوم پزشکی پاب مد^۴ (PubMed) در زمینه اخلاق پزشکی منتشر می‌شود. با توجه به این که مقالاتی نیز مرتبط با این موضوع توسط پژوهشگرانی از کشورهای اسلامی منطقه مدیترانه شرقی سازمان جهانی بهداشت^۵ (EMRO) منتشر می‌شود، در این مقاله آخرین وضعیت عناوین و موضوعاتی که در این نوع مقالات به آن‌ها پرداخته شده است، مورد بررسی قرار گرفته است.

با بررسی مقالات منتشر شده از کشورهای اسلامی و حوزه‌های مورد تحقیق آن‌ها می‌توان موضوعات مورد توجه درباره اخلاق پزشکی را در این کشورها مشخص نموده و به اولویت‌های مورد نظر نویسندگان مقالات فوق در کشورهای

اسلامی پی برد. همچنین حوزه‌هایی در زمینه اخلاق پزشکی و با توجه به دین اسلام که تا کنون در مورد آن‌ها مطالعه، تحقیق و بررسی نشده مشخص خواهد شد تا پژوهشگران در آینده بر اساس اولویت‌های ملی و منطقه‌ای خود، در این زمینه‌ها فعالیت نمایند.

روش

این مقاله از نوع مطالعات مروری می‌باشد که با استفاده از کلمات اخلاق، اخلاقی، اخلاقیات، اسلام، اسلامی، پزشکی، اخلاق زیستی، فضیلت، فضائل، مسلمان و مسلمانان به همراه نام هریک از بیست و دو کشور از کشورهای اسلامی منطقه مدیترانه شرقی سازمان جهانی بهداشت (EMRO) شامل کشورهای: افغانستان، بحرین، جیبوتی، مصر، ایران، عراق، اردن، کویت، لبنان، لیبی، مراکش، عمان، پاکستان، فلسطین، قطر، عربستان سعودی، سومالی، سودان، سوریه، تونس، امارات متحده عربی و یمن جستجوی اختصاصی در پایگاه بین‌المللی ثبت مقالات علوم پزشکی پاب مد (PubMed) در بخش عناوین و خلاصه مقالات و در محدوده زمانی ۱۹۷۱ الی ۲۰۱۲ م. انجام شد و نتایج حاصله بر اساس سال انتشار، کشور، حوزه‌های مورد بررسی دسته‌بندی و مورد بررسی قرار گرفت. از کلید واژه‌های مرتبط با اخلاق پزشکی^۶ در MeSH^۷ جهت جستجو استفاده شد. کلید واژه‌های انگلیسی عبارتند از:

Ethics; Ethic; Ethical, Morals; Moral; Morality, Islam; Islamic, Bioethics; Bioethic; Bioethical, Virtues; Virtue, Muslims; Muslim.

همچنین نام انگلیسی بیست و دو کشور اسلامی در منطقه مدیترانه شرقی

بهداشت جهانی، که در ترکیب با کلید واژه‌های فوق جستجو شدند عبارتند از:

Afghanistan, Bahrain, Djibouti, Egypt, Iran, Iraq, Jordan, Kuwait, Lebanon, Libyan, Morocco, Oman, Pakistan, Palestine, Qatar, Saudi

Arabia, Somalia, Sudan, Syrian, Tunisia, United Arab Emirates, Yemen.

مقالات ابتدا بر اساس ۲۴ عنوان مرتبط با اخلاق زیستی معرفی شده توسط بخش اطلاعات سلامت مدلاین پلاس^۱ دسته‌بندی شدند.

۲۴ عنوان مرتبط با اخلاق زیستی معرفی شده توسط بخش اطلاعات سلامت مدلاین پلاس، عبارتند از: روش‌های پیشرفته، تنظیم خانواده، نقایص زمان تولد، کارآزمایی‌های بالینی، کلونینگ، افسردگی، مسائل پایان زندگی، ژن‌ها و ژن‌درمانی، مشاوره ژنتیک، تست ژنتیک، تقلب در بهداشت، مراقبت در آسایشگاه، ناباروری، حمایت تغذیه‌ای، اهدای عضو، پیوند عضو، حقوق بیمار، ایمنی بیمار، مدارک پزشکی شخصی، آزمایشات قبل از تولد، اختلالات روانی، جنون جوانی، سلول‌های بنیادی و خودکشی.

مقالات با عناوین مرتبط با مشاوره ژنتیک و تست ژنتیک با یکدیگر و همچنین عناوین مرتبط با اهدای عضو و پیوند عضو با هم، با توجه به همپوشانی موضوعات و محتوای مقالات، با هم در یک دسته قرار گرفتند. همچنین مقالاتی که تمرکز موضوع یا محتوای آن‌ها در زمینه هفت موضوع شامل: نقایص زمان تولد، کلونینگ، افسردگی، مراقبت در آسایشگاه، حمایت تغذیه‌ای، مدارک پزشکی شخصی و جنون جوانی باشد، در محدوده زمانی مورد بررسی یافت نشد. در نهایت در ۱۵ عنوان از ۲۴ عنوان فوق‌الذکر، مقالات دسته‌بندی شدند. از طرفی تعدادی مقالات یافت شد که تمرکز موضوع و محتوای آن‌ها در هیچ‌یک از ۲۴ عنوان مرتبط با اخلاق زیستی معرفی شده توسط بخش اطلاعات سلامت مدلاین پلاس، نبود. لذا این مقالات بر اساس تمرکز اصلی موضوعی و محتوایی، در ۴ دسته موضوع دیگر شامل عناوین مرتبط با جنگ، پژوهش، آموزش و اصول اخلاق پزشکی دسته‌بندی شدند. که با لحاظ این ۴ عنوان نهایتاً مقالات در ۱۹ عنوان

دسته‌بندی شدند، طوریکه هر مقاله بر اساس بیشترین تمرکز موضوع و محتوا، فقط در یک دسته قرار گرفت.

یافته‌ها

مقالات بر اساس سال انتشار، کشور و عناوین مورد بررسی، دسته‌بندی و مقایسه شدند. مقالات حاصله از انجام جستجوی اختصاصی در پایگاه بین‌المللی ثبت مقالات علوم پزشکی پاب مد تا تاریخ ۲۰۱۲/۱۲/۱۵ م. ساعت ۱۱:۳۷:۵۵ قبل از ظهر به وقت تهران (08:07:55 GMT) در محدوده زمانی از سال ۱۹۷۱ الی ۲۰۱۲ م. تعداد ۳۳۱ مقاله از کشورهای اسلامی منطقه مدیترانه شرقی سازمان جهانی بهداشت (EMRO) شامل: افغانستان ۱۷، بحرین ۴، جیبوتی ۱، مصر ۵۲، ایران ۷۱، عراق ۲۲، اردن ۲۲، کویت ۸، لبنان ۱۲، لیبی ۵، مراکش ۵، عمان ۳، پاکستان ۴۵، فلسطین ۱، قطر ۴، عربستان سعودی ۳۰، سومالی ۶، سودان ۸، سوریه ۲، تونس ۹، امارات متحده عربی ۲ و یمن ۲ منتشر شده بود (نمودار شماره ۱).
کمترین تعداد مقاله بر اساس کشور در محدوده زمانی از سال ۱۹۷۱ م. الی ۲۰۱۲ م. با تعداد یک مقاله مربوط به کشورهای جیبوتی و فلسطین و بیشترین تعداد مقاله بر اساس کشور در این محدوده زمانی، با تعداد ۷۱ مقاله مربوط به کشور ایران بود.

در ادامه کلیه مقالات در ۱۹ عنوان؛ شامل ۱۵ عنوان از ۲۴ عنوان مرتبط با اخلاق زیستی معرفی شده توسط بخش اطلاعات سلامت مدلاین پلاس و همچنین ۴ عنوان مرتبط با جنگ، پژوهش، آموزش و اصول اخلاق پزشکی دسته‌بندی شدند (نمودار شماره ۲).

همانگونه که در نمودار شماره ۲ مشاهده می‌شود، کمترین موضوع مقاله بر اساس عناوین با تعداد یک مقاله مربوط به کارآزمایی‌های بالینی و تقلب در بهداشت و بیشترین تعداد مقاله بر اساس عناوین با تعداد ۶۴ مقاله مربوط اصول اخلاق پزشکی بود.

همچنین کمترین تعداد مقاله بر اساس سال با تعداد یک مقاله در سال‌های ۱۹۷۱ م، ۱۹۷۸ م، ۱۹۷۹ م، ۱۹۸۴ م. و بیشترین تعداد مقالات بر اساس سال، با تعداد ۳۹ مقاله در سال ۲۰۱۲ م. بود.

نتیجه گیری

این مطالعه فقط به بررسی موضوعی و کمی مقالات مرتبط با اخلاق پزشکی نمایه شده در پاب مد در کشورهای اسلامی منطقه مدیترانه شرقی سازمان بهداشت جهانی پرداخته است. هرچند مطالعات دیگری نیز برای تکمیل اطلاعات موجود در این زمینه نیز لازم است، ولی این مقاله به عنوان اولین مقاله‌ای که با ارائه دسته‌بندی مقالات اخلاق پزشکی با رویکرد منشأ انتشار آن‌ها که کشورهای اسلامی است، می‌پردازد در نوع خود منحصر به فرد است و می‌تواند در آینده مبنای مطالعات وسیع‌تر و بررسی از ابعاد مختلف قرار گیرد.

در کشور ما که دارای زمینه اسلامی با فرهنگ غنی شیعی می‌باشد، لازم است به طور جدی به مباحث اخلاق پزشکی پرداخته شود، چراکه اخیراً اخلاق پزشکی در جامعه ما بسیار مورد توجه واقع شده است و در حال حاضر افراد بسیاری در این حوزه فعالیت می‌نمایند. از طرفی پرداختن به مباحث و موضوعات اخلاق پزشکی نیازمند تحلیل مفاهیم اخلاقی و ارائه نظامی مشخص بر اساس آن است. آموزه‌های اسلامی می‌تواند به عنوان بهترین راهنما برای تدوین «نظام اخلاق پزشکی» قرار بگیرد، چراکه بر اساس اصول اخلاقی اسلام، هنجارها و ارزش‌های اخلاقی، ساخته انسان نیستند، بلکه معیار و مرجع بیرونی که همان ذات باری تعالی می‌باشد، اصول اخلاقی را در قالب وحی نازل کرده است. بنابراین لازم است افرادی که در حوزه اخلاق پزشکی در کشور ما فعالیت می‌نمایند نه تنها با اصول فلسفه اخلاق و مباحث نظری آن آشنا باشند، بلکه باید با توجه به زمینه اسلامی و فرهنگ غنی کشور ما با آموزه‌های اسلامی و قرآنی در موضوع اخلاق پزشکی آشنایی عمیق داشته باشند تا بتوانند با در نظر گرفتن اولویت‌های مباحث اخلاقی در زمینه اخلاق پزشکی به تحقیق و پژوهش در این زمینه بپردازند.

در واقع برای اولویت‌بندی موضوعات مورد نیاز برای تحقیق در حوزه اخلاق پزشکی در کشور ما، لازم است یک محقق اخلاق پزشکی، حداقل به چندین موضوع اساسی توجه داشته باشد:

- مطالعات کافی در زمینه علم اخلاق و فلسفه اخلاق داشته باشد.
- دارای دانش کافی در زمینه اخلاق اسلامی و آشنا با آموزه‌های اسلامی در زمینه اخلاق پزشکی باشد.
- آشنا با زمینه فرهنگی جامعه ایرانی به عنوان جامعه‌ای دارای پیشینه طولانی مدت از فرهنگ و آداب ایرانی و اسلامی باشد.
- آشنایی و مطالعات کافی در زمینه مباحث اخلاقی مورد توجه جامعه جهانی و منطقه جغرافیایی در عصر حاضر داشته باشد.
- در صورت تحقق شرایط فوق می‌توان امیدوار بود که مطالعاتی که در زمینه اخلاق پزشکی در کشور ما انجام می‌شود، هدفمند بوده و بر اساس اولویت‌های ملی و منطقه‌ای انجام شده و پاسخگوی نیازهای جامعه اسلامی ایرانی ما در زمینه مباحث اخلاق پزشکی باشد.

پی‌نوشت‌ها

1. Ypinazar

۲. «عَنِ النَّبِيِّ (ص) الْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمُ الْأَدْيَانِ وَعِلْمُ الْأَبْدَانِ» (علامه مجلسی، بحارالانوار، ج ۱، ص ۲۲۰).

۳. «لا يستغنى اهل كل بلد عن ثلاثة يفرع اليهم في امر دنياهم و آخرتهم فان عدموا ذلك كانوا همجا فقيه عالم ورع و امير خير مطاع و طبيب بصير ثقه» (تحف العقول، ۳۲۱).

4. **PubMed** is a free database accessing primarily the MEDLINE database of references and abstracts on life sciences and biomedical topics. The United States National Library of Medicine (NLM) at the National Institutes of Health maintains the database as part of the Entrez information retrieval system. PubMed was first released in January 1996

5. **Eastern Mediterranean Regional office (EMRO)** includes the countries of Africa that are not included in AFRO, as well as the countries of the Middle East. Name of 22 Islamic countries in Eastern Mediterranean region of WHO includes: Afghanistan, Bahrain, Djibouti, Egypt, Iran, Iraq, Jordan, Kuwait, Lebanon, Libyan, Morocco, Oman, Pakistan, Palestine, Qatar, Saudi Arabia, Somalia, Sudan, Tunisia, United Arabian Emirates and Yemen.

6. Medical Ethics

7. Medical Subject Headings (MeSH)

8. **MedlinePlus** is a free website that provides consumer health information for patients, families, and health care providers. The site brings together information from the United States National Library of Medicine, the National Institutes of Health (NIH), other U.S. government agencies, and health-related organizations. The U.S. National Library of Medicine produces and maintains the site. MedlinePlus includes a companion site in Spanish, which offers similar content for the Spanish-speaking community. It also offers a mobile site in both English and Spanish optimized for display on mobile devices. Over 150 million people from around the world use MedlinePlus each year.

فهرست منابع

منابع فارسی:

داور زن، احمدرضا. (۱۳۸۳ ش.). سروش اندیشه. / اخلاق پزشکی. شماره ۱۱، صص ۶۲-۱۴۷.

مکارم شیرازی. ناصر. (۱۳۸۹ش.). *اخلاق در قرآن*. ج ۱، چاپ دوم، قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب (ع)، ص ۲۴.

لاریجانی، باقر. (۱۳۸۳ش.). *پزشک و ملاحظات اخلاقی*. (دوجلدی). ج ۱. چاپ اول. تهران: برای فردا. ص ۱۳.

وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، مرکز مطالعات و تحقیقات اخلاق پزشکی. (۱۳۷۰ش.). *اخلاق پزشکی به انضمام مختصری از تاریخ پزشکی*. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات. صص ۳۷-۴۱.

وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، مرکز مطالعات و تحقیقات اخلاق پزشکی. (۱۳۷۳ش.). *مجموعه مقالات اخلاق پزشکی در آئینه اسلامی*. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات اخلاق پزشکی، ص ۸۳.

دیبایی، امیر. (۱۳۸۱ش.). *چکیده اخلاق و قوانین پزشکی*. تهران: دفتر نشر معارف، ص ۴۷.

اسلامی، محمدتقی. (۱۳۸۸ش.). *قلمروشناسی اخلاق پزشکی*. فصلنامه پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق. شماره ۴، صص ۸۱-۱۱۱.

مؤمنی، زهرا. (۱۳۸۷ش.). *پیشرفت های حیرت انگیز: اخلاق پزشکی*. کتاب ماه علوم و فنون. شماره ۱۱۰ و ۱۱۱. ۵ تا ۱۳.

لاریجانی، باقر. (۱۳۸۳ش.). *نگرشی بر اخلاق پزشکی نوین*. پژوهش و حوزه. شماره ۱۷ و ۱۸، صص ۴۷-۵۹.

ملک افضل، حسین. (۱۳۸۳ش.). *جایگاه اخلاق پزشکی در تحقیقات دانشگاه و حوزه*. پژوهش و حوزه. شماره ۱۷ و ۱۸، صص ۶۰-۷۶.

منابع انگلیسی:

Gillon, Raanan. (1985). *Introduction to philosophical medical ethics*. UK: Wiley. Reprint 2001. 1-8.

<http://www.ethicsweb.ca/resources/>

Jonsen, AR. Siegler, M. Winslade, WJ. (1997). Clinical ethics: a practical approach to ethical decisions in clinical medicine. New York: *McGraw-Hill*. 1-2.

Ypinazar, VA. Margolis, SA. (2004). Western medical ethics taught to junior medical students can cross cultural and linguistic boundaries. *BMC Med Ethics*. 30.

یادداشت شناسه مؤلفان

محمدصادق دهقان: کارشناس معاونت آموزشی، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ دانشجوی دکترای تخصصی آموزش پزشکی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسؤل)

پست الکترونیک: drmsdehghan@sbm.ac.ir

فاطمه جاویدان: کارشناس معاونت آموزشی، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ دانشجوی دکترای تخصصی آموزش پزشکی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

احسان شمسی گوشکی: دانشجوی دکترای اخلاق پزشکی، گروه اخلاق پزشکی، مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

محمود عباسی: رییس مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی. تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۲/۱۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۶/۴